

Тарасенко М. О.

ORCID: 0000-0001-6779-2258

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

відділу Близького та Середнього Сходу

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна;

науковий співробітник факультету азіатських і близькосхідних досліджень

Оксфордський університет

м. Оксфорд, Великобританія

“ВИСЛІВ, ЯК ВИЙТИ В ДЕНЬ ТА ЖИТИ ПІСЛЯ СМЕРТІ” – 2-ГА ГЛАВА ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКОЇ КНИГИ МЕРТВИХ

Ключові слова: Стародавній Єгипет, Книга мертвих, глава 2, переклад, віньетки.

Мета доповіді – аналіз 2-ї глави давньоєгипетської Книги мертвих в її т. зв. “Фіванській редакції” (Нове царство – Третій перехідний період). Загалом база даних *Bonn Totenbuchprojekt* фіксує 193 об’єкти із записом цього вислову (<https://totenbuch.awk.nrw.de/>). Втім, це переважно документи пізніх редакцій [1, р. 189–193]. Новим царством датуються 12 документів, з яких десять – це записи на папірусах (сім датуються XVIII династією) (пор.: [2, s. 334]), один запис на шкіряному сувої (XVIII дин.) та один запис у гробниці (Аменнахт, ТТ 218, Дейр ель-Медіна, XIX дин.) [3, s. 13]. Зазначимо, що в низці документів 2-га глава поєднується з 3-ю фактично як єдиний вислів. Від Третього перехідного періоду дійшло 17 записів 2-ї глави – всі на папірусах (див.: [4, р. 24–25; 5, р. 77; 6, р. 100]). Попри свій невеликий розмір, текст цього вислову має досить давню історію. Він бере початок у Текстах саркофагів (вислови 93 та 152) (СТ, II, 64–66; 260–261), а його останнє речення можна побачити вже в Текстах пірамід (PT 260, Prg. § 318c). Перший синопсис тексту 2-ї глави видав Е. Навілл [7, Taf. VI; II, s. 17; Sh. 16], а згодом Г. Лапп, який зіставив її з текстом т. зв. глави 64Б за Р. Лепсіусом [8, s. 214–228] (див. також: [9, р. 36–38; 10, s. 45–46, 415; 11, р. 223; 12, р. 16–17]).

Наводимо переклад глави за папірусом Ну (pLondon BM EA 10477 (аркуш 13), XVIII династія, Фіви; за: [13, pl. 37; 14, р. 26]).

“(1) Вислів, як вийти в день та жити після смерті. Промовляння слів для керівника, начальника казначейства Ну, народженого для керівника Аменхотепа:

– О Єдиний, що сходить (2) як Місяць. О Єдиний, що сяє як Місяць. Нехай керівник, начальник казначейства Ну, народжений для керівника Аменхотепа, вийде з твоєю (3) множинністю назовні. Я звільнений тим, що у світлі. Відкрито *Дуам!* Тепер керівник, начальник казначейства Ну правоголосний (4) вийшов у день, щоб робити все, що забажає серед живих”.

За титульною рубрикою 2-га глава дає можливість людині вийти в день та жити після смерті. Глава починається зі звернення до божества, позначеного як “Єдиний” (w^c) та пов’язаного з образом Місяця ($i^c h$). Під “множинністю” ($^c s3t$), разом з якою бажає вийти назовні померлий, слід розуміти зірки. Водночас більш пізні версії 2-ї глави часів XXI династії замість “Єдиного” вже пишуть Ра, який, отже, переймає місячні (!) функції (“О Ра, що сяє як Місяць”). П. Ле Паже Ренуф висловив припущення, що тут ідеться про суто астрономічну вказівку на те, що світло Місяця є відображенням світла Сонця [15, р. 31–32]. Натомість вже А. В. Шотер висловив упевнений сумнів у наявності таких знань у єгипетських астрономів. На його думку, тут може бути відсилка до прадавнього міфологічного уявлення про небесного бога, одне око якого вважалося сонцем, а друге – місяцем, або ж вказівка на ідею про нічне сонце, яке являє своє світло через місяць. Втім, набагато імовірнішим він вважає, що тут трапилася помилка переписувача, який сплутав написання w^c “єдиний” і R^c “Ра / сонце” [9, р. 36–37]. Щодо останнього припущення, проте, зазначимо, що в низці сувоїв XXI династії є обидві фрази, тобто і $wc wbn m i^c h$, і $R^c psd m i^c h$ – “О Єдиний, що сходить як Місяць. О Ра, що сяє як Місяць” [4, р. 24]. Нарешті, С. Квюрк вбачає в ототожненні Ра і місяця в цій главі можливість вказівки “на самий кінець ночі перед похороном” [12, р. 16]. За подальшим текстом 2-ї глави саме сонячне світло ($3hw$) звільняє ($wh^c w$) душу людини та відкриває потойбіччя *Дуату*, даючи їй можливість опинитися серед “живих” (nhw) (тобто серед воскреслих душ).

Література:

1. Mosher M., Jr. The Book of the Dead, Saite through Ptolemaic Periods. A Study of Traditions Evident in Versions of Texts and Vignettes. Vol. 1 : BD Spells 1–15. Prescott (Arizona), 2016.
2. Munro I. Untersuchungen zu den Totenbuch-Papyri der 18. Dynastie. Kriterien ihrer Datierung. London – New York: Kegan Paul International, 1988.
3. Saleh M. Das Totenbuch in den thebanischen Beamtengräbern des Neuen Reiches, Texte und Vignettes / Archäologische Veröffentlichungen,

Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Kairo, Bd. 46. Mainz : Philipp von Zabern, 1984.

4. Dembska A. Papyrus Berlin P 3051 A and C // Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde. 1989. Bd. 116. P. 9–36.

5. Lucarelli R. The Book of the Dead of Gatseshen. Ancient Funerary Religion in the 10th Century BC / Egyptologische Uitgaven, 21. Leiden : Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2006.

6. Lenzo G. The Greenfield Papyrus: funerary papyrus of a priestess at Karnak temple (c. 950 BCE) / British Museum Publications on Egypt and Sudan, Vol. 15. Leuven – Paris – Bristol, CT : Peeter, 2023.

7. Naville É. Das Aegyptische Todtenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie. Bd. I–II. Berlin: Asher, 1886.

8. Lapp G. Die *pṛt-m-hrw*-Sprüche (Tb 2, 64–72) / Totenbuchttexte. Synoptische Textausgabe nach Quellen des Neuen Reiches, Bd. 7. Basel : Orientverlag, 2011.

9. Shorter A. W. Catalogue of Egyptian Religious Papyri in the British Museum. Copies of the Book PR(T)-M-HRW from the XVIIIth to the XXIInd Dynasty. London : British Museum, 1938.

10. Hornung E. Das Totenbuch der Ägypter. Zürich – München : Artemis, 1979.

11. Carrier C. Série des papyrus du Livre des Morts de l'Égypte ancienne, Volume I: le papyrus de Nouou (BM EA 10477). Melchat 3. Paris : Cybele, 2010.

12. Quirke S. Going out in Daylight *pṛt m hrw*: the Ancient Egyptian Book of the Dead: translation, sources, meanings / GHP Egyptology, 20. London : Golden House Publications, 2013.

13. Lapp G. The Papyrus of Nu (BM EA 10477) / Catalogue of the Books of the Dead in the British Museum. Vol. 1. London, 1997.

14. Budge E. A. W. The Book of the Dead, the Chapters of Coming Forth by Day. I: The Egyptian text in hieroglyphic edited from numerous papyri. London, 1898.

15. Le Page Renouf P. The bow in the Egyptian sky // Proceedings of the Society of Biblical Archaeology. 1883–1884. Vol. 6. P. 131–132.